

Наталія Бондар

ВИДАННЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА XVII–XIX СТОЛІТЬ: ТРАНСФОРМАЦІЯ СКЛАДУ, ТЕКСТУ ТА ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ

Києво-Печерський патерик у виданнях XVII–XVIII ст. є найпопулярнішою пам'яткою не тільки київського, а й загалом давнього українського книговидання. Попри непересічну знаковість твору з погляду висвітлення історії православних святинь у контексті формування пантеону українських святих, надруковано його в Києво-Печерській лаврській друкарні відносно пізно – вперше він побачив світ тільки в 1661 р. Києво-Печерський патерик має величезну бібліографію різноаспектних досліджень, що нараховує тисячі позицій. Для нашої розвідки актуально згадати фундаментальні праці та републікації тексту Дмитра Абрамовича¹, Ірини Жиленко², літературознавчі студії Ігоря Ісіченка³, дослідження польськокомовного друку 1635 р. Наталії Сінкевич⁴, мистецтвознавчий аналіз гравюр Валентина Фоменка⁵ та Дмитра Степовика⁶. Історія видання пам'ятки теж вважається добре відомою, але, як показали наші попередні спостереження, містить доволі багато нез'ясованих епізодів. Тому в цій розвідці ставимо за мету коротко оглянути едиції Патерика в XVII–XIX ст. та провести попередню наукову ревізію його бібліографії, уточнивши окремі аспекти атрибуції патерикових стародруків.

---

¹ Д. И. Абрамович. *Исследование о Киево-Печерском патерике как историко-литературном памятнике*. Санкт-Петербург 1902; *Києво-Печерський Патерик* / підгот. тексту, передм. та прим. Д. І. Абрамовича. Київ 1931.

² *Патерик Києво-Печерський: за редакцією, написаною 1462 року по Різді Христовому печерським ченцем Касіяном, 2-ге вид.* / упоряд. І. Жиленко. Київ 2001.

³ Ю. А. Ісіченко. *Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII століття на Україні*. Київ 1990; його ж. Друковані видання Києво-Печерського патерика як явище української барокової агіографії // *Українське літературне барокко: Зб. наук. праць*. Київ 1987, с. 220–243.

⁴ Н. Сінкевич. «Патерикон» Сильвестра Косова: переклад та дослідження пам'ятки. Київ 2014.

⁵ В. М. Фоменко. *Видання «Києво-Печерського патерика» 1661 і 1702 років та їх ілюстратори*. Київ 1990.

⁶ Д. В. Степовик. *Леонтій Тарасевич і українське мистецтво барокко*. Київ 1986.

Перше церковнослов'янське видання Києво-Печерського патерика 1661 р. було первістком друкарні за нового очільника Лаври Інокентія (Гізеля) (став настоятелем у 1656 р. після Йосифа (Тризни)) і засвідчило не тільки його персональну участь у книговидавничому процесі, а й безпосереднє долучення до вибору текстів для публікації. Робота друкарні за Гізеля оцінюється як найпродуктивніша за два століття; розмаїтість її репертуару можна порівняти хіба з добою Петра (Могили), а за кількісними показниками й актуальністю він навіть вищий⁷.

Водночас інтерес до найвідомішої давньоруської агіографічної пам'ятки в київських інтелектуалів існував іще до появи друкарні. Рецепція цього твору читається, наприклад, уже в рукописній «Палінодії» Захарії (Копистенського). Первісно текст Патерика було представлено тогочасному читачеві 1635 р. у вигляді польськомовного «Патерикону» авторства київського митрополита Сильвестра (Косова): «*Paterikon albo Żywoty SS. oyców pieczarskich. Obszernie słowiańskim ięzykiem przez Świętego Nestora Zakonnika y Latopisca Ruskiego przedtym napisany. Teraz zaś z græckich, łacińskich, słowiańskich i polskich pisarzów objaśniony u krócey podany*». Книжка формату в четвірку з 226 сторінок, без ілюстрацій, витримана цілком у дусі західноєвропейських історичних стародруків, призначених для інтелектуального читання. Докладний науковий опис «Патерикону» Косова подано в уже згаданому дослідженні Н. Сінкевич⁸, що містить також передрук оригіналу пам'ятки та його переклад українською. Задум видати руськомовний Патерик виношував і попередник Гізеля архимандрит Йосиф (Тризна) – він підготував перероблену касіянівську редакцію тексту, в якій ця збірка творів і вийшла у світ 1661 р.⁹

Художнє оформлення першого церковнослов'янського видання 1661 р. здійснено у характерній лаврській естетиці, його візуальний ряд базувався на традиційних іконописних зображеннях, був стилістично пов'язаним із лаврськими гравюрами попередніх десятиліть і виявляв помітні впливи європейського, зокрема польського, гравірувального мистецтва. Однак на заваді детальному аналізу такого ілюстративного наповнення стоїть брак масиву як книжкових, так і, ще більше, іконописних джерел. Ілюстрації для цієї книги виконали знані київські гравери Ілля та Прокопій.

У 1678 р. церковнослов'янський Патерик передруковано вдруге. Загалом то був повтор едиції 1661 р., але з окремими новаціями. Зокрема,

⁷ Н. П. Бондар. Діяльність друкарні Києво-Печерської лаври за часів архимандритства Інокентія Гізеля (1656–1683) // *Могилянські читання. 2006: Зб. наук. праць*, ч. 1. Київ 2007, с. 20–27.

⁸ Н. Сінкевич. «Патерикон» Сильвестра Косова.

⁹ С. Кагамлик. *Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII–XVIII ст.)*. Київ 2005, с. 227.

використано відмінні заставки, створені, схоже, саме для цього випадку – із зображеннями Антонія, Феодосія, соборної Успенської церкви¹⁰. У сучасній науковій літературі продовжує побутовати думка про те, що до видання включено два плани лаврських печер різця Іллі¹¹. Свого часу Федір Титов, зауваживши їхню відсутність у лаврському примірнику 1678 р., припустив випадкову вставку зображення печер в екземпляр, доступний Іванові Каратаєву¹². Нам видається гравірування плану печер і монастиря при підготовці до публікації давніх творів явищем закономірним. Проте виготовлені плани не призначалися для укомплектування ними кожного примірника Патерика, а функціонували винятково як корисний і цікавий для читачів, але не обов'язковий додаток. Таке доповнення до пам'ятки сакрального житійного жанру не відповідало її цільовій спрямованості на широку православну читацьку аудиторію. Симбіоз тексту і вказаних географічних зображень має свій аналог – аркуші з планами Ближніх та Дальніх печер¹³ вміщено у «*Тератургімі*» Атанасія Кальнофойського¹⁴ (ця книжка, що з'явилася 1638 р., була частиною того ж видавничого проекту, покликаного репрезентувати пантеон печерських святих, що й польськомовний «*Патерикон*» Косова). У жодному з чотирьох примірників «*Тератургіми*» з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) тих аркушів немає, що пояснюється не їх утратою, а недоукомплектуванням цих екземплярів. Такі плани вирізувалися також для видань 1661 та 1702 рр., відповідно, Іллею та Леонтієм Тарасевичем. Припускаємо, що згадані зображення сакральних монастирських об'єктів тиражувалися і продавалися окремо як своєрідні путівники для прочан.

Реплікою на опис печерських святинь можна вважати твір Йоана Гербінія 1675 р.¹⁵, під час публікації якого активно використовувався Патерик 1661 р., з двома планами монастиря¹⁶, однак у зменшеному розмірі. Чи супроводжували ілюстрації такого типу наступні київські видання Патерика після 1760 р., ми не знаємо. Проте резонність нашого висновку про призначення друкованих планів підтверджується і фактом їхньої відсутності у примірниках усіх друкованих патериків XVII–XIX ст. зі збірки НБУВ.

¹⁰ Ф. Титов. *Приложения к первому тому изследования Типография Киево-Печерской лавры: Исторический очерк (1606–1616–1721)*. Київ 1918, с. 400.

¹¹ В. М. Фоменко. *Видання «Києво-Печерського патерика»*, с. 17.

¹² Ф. Титов. *Приложения к первому тому*, с. 400.

¹³ *Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery* / вступ Р. Levin. Cambridge (Mass.) 1987, с. 139, 145.

¹⁴ А. Kalnofoyski. *Teratourgema lubo Cuda ktyre byly tak w samym Świątociudotwornym Monastyru Pieczarskim Kiiowskim*. [Kijyw] 1638.

¹⁵ J. Herbinius. *Religiosae Kijovienses cryptae, sive Kijovia subterranea*. Jenae 1675.

¹⁶ *Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery*, с. 353–354.

На початку XVIII ст., у 1702 р., пам'ятка, згідно з традиційною бібліографією, побачила світло денне двічі – у червні та грудні. Роком раніше, у 1701 р., у зменшеному форматі републіковано уривок із першої частини Патерика під назвою «Сказаніє о святой чудотворной церкви печерской»¹⁷ (у четвірку, на 38 аркушах, сторінки в лінійних рамках, проілюстровано 8-ма гравюрами з Патерика). Більше впродовж XVIII ст. таких видань не фіксується.

Два друки 1702 р., які зазвичай фігурують як червневий і грудневий Патерики, насправді ідентичні за набором тексту, в них використані однакові заставки, кінцівки, ініціали та виливні прикраси, а відрізняються вони один від одного тільки фортою та цільносторінковими гравюрами. У червневій едиції вміщено традиційну форту-рамку, вирізану гравером Іллею в 1660 р., із зображеннями Успіння Богородиці (зверху), печерських святих (по боках) і будівлі лаврського собору з Антонієм та Феодосієм (унизу). На звороті титулу – гравюра з Успінням та віршованим текстом, далі – «Предсловіє к читателю православному, содержащее отвѣты противу хуленіям на святых Печерских» за підписом лаврських іноків. Тоді йде зміст трьох частин, основний патериковий текст, зображення Печерської Богородиці, післямовні молитви на його звороті та тематичний алфавітний покажчик «Собрание вещей изрядних, обрѣтающихся во всѣх главизнах книги сея». У грудневому виданні 1702 р., яке готувалося для підношення російському цареві, додано інший титул, гравюру-присвяту Петрові I «Азовська Богородиця» з віршованим поясненням, підписаним Йоасафом (Кроковським), та ще одну передмову, звернену до монарха, також підписану Кроковським.

Про те, що в 1702 р. був лише один набір тексту Патерика, начебто й відомо фахівцям. У найавторитетнішому дослідженні з історії української книжкової справи Ярослав Ісаєвич твердить, що 1702 р. книга існувала у двох варіантах: «масове видання з попередніми дереворитами і подарункове, для якого замовлено 44 мідерити визначному митцю Леонтію Тарасевичу»¹⁸.

Дослідники, однак, не акцентують уваги на тому, що насправді йдеться не про два, а про один набір тексту. Частина тиражу виготовлялася разом із гравюрами-дереворитами Іллі, що представлені й у двох попередніх едиціях. Іншу частину готували без гравюр, але з усіма сторінками, в т. ч. з рамками із виливних прикрас, кількома прикрасами над ілюстраціями і чотирирядковим віршем, що обрамлювали порожнє місце для зображення.

¹⁷ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні: 1574–1800*, кн. 2, част. 1: 1701–1764. Львів 1984, с. 17 (№ 766).

¹⁸ Я. Ісаєвич. *Українське книговидання: Витоки. Розвиток. Проблеми*. Львів 2002, с. 234.

Можемо припустити, що кожен сторінку спершу друкували без малюнка, щоб потім додати мідерит, пізніше вставляли в набір дереворит і додрукували ще якусь кількість потрібних відбитків. Причина згаданих складнощів видання полягала ще й у тому, що технічно гравюри на дереві виконувалися разом із набором, а на міді – окремо (це пов'язано з механічними особливостями процесу друку різних типів зображень). Дереворити належали до високої гравюри, в них частина із зображенням виступала над іншими фрагментами дошки. Гравюри ж на металі, зокрема на міді, навпаки, глибокі, вони потребують інших фарб і технічних прийомів, а саме втискування аркуша паперу в зображення. Власне через це у виданнях XVIII ст. часто трапляються неякісні відбитки мідеритів, зумовлені використанням неякісної фарби чи малопродатного паперу, або й відсутністю у друкарів спеціальних навичок роботи з мідеритами.

Оригінальні мідні дошки Леонтія Тарасевича (11 гравюр), їхні копії XVIII і XIX ст. (по 9 гравюр) зберігаються у відділі образотворчого мистецтва НБУВ¹⁹. Як уже зазначалося, крім сюжетних зображень Тарасевич у 1703 р. вирізав ще два плани Київських печер свв. Антонія та Феодосія²⁰. Ці твори не призначалися безпосередньо для ілюстрування книги, а розповсюджувалися окремо.

Після 1702 р. Патерик не виходив друком понад 50 років: спочатку не було попиту, наклад навіть популярного великоформатного видання продавався протягом кількох років, а згодом, із 1725 р., діяла заборона на випуск у Києві тих текстів, що раніше не були надруковані в Москві чи Петербурзі. У 1759 р. пам'ятка видана в Москві, а наступного року вже за її текстом – у Києві.

Але і в цей проміжок часу документально зафіксовано спробу републікації Печерського патерика. Так, у 1740 р. архимандрит Київської лаври Тимофій (Щербацький) просив Синод дозволити друк кількох видань, серед них – Патерика²¹. Через дискусії щодо окремих формулювань у житті св. Антонія справу відкладено на декілька років. 1755 року до Синоду звертався за дозволом передрукувати пам'ятку наступний лаврський настоятель Лука (Білоусович), проте відповідного рішення знову не ухвалили²². Сліди полеміки та коментування тексту в період, коли Печерський монастир клопотався про дозвіл, знаходимо на аркушах примірника червеневого

¹⁹ Д. Фоменко, І. Цинковська, Г. Юхимець. *Мідні гравірувальні дошки українських друкарень XVII–XIX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ 2014, с. 247–270.

²⁰ Д. В. Степовик. *Леонтій Тарасевич і українське мистецтво барокко*, с. 192.

²¹ Д. И. Абрамович. *Исследование о Киево-Печерском патерике*, с. 121–130.

²² Там само, с. 126.

накладу 1702 р. (за шифром НБУВ «Кир. 761»), зокрема в помітках архи-мандрита, а пізніше київського митрополита Тимофія (Щербацького)²³.

Єдине московське стародруковане видання Печерського патерика 1759 р. оформлене в тогочасному російському стилі публікування книг. Воно розпочинається архаїчним титулом із розміщеною з обох боків початкового аркуша текстовою частиною та заставкою зі сюжетним клеймом, де зображено Святу Трійцю, в обрамленні з кількох смужок дуже дрібних виливних прикрас. Відкривають текст на титулі слова молитви: «Во славу святых единосущных, животворящая, и неразделимая Троицы, и Отца, и Сына, и святого Духа. Повелениемъ Благочестивейшія Самодержавнейшія Великія Государыни Нашея Императрицы Елисавети Петровны...». Наведено назву з коментарем: «Патерикъ, сіестъ Отечник, тщательнее и вернее // от преждепечатаннаго во святой великой чудотворной Киевопечерской Лавре, в лето от воплощения Бога Слова 1702, месяца декемврія». Повідомляється про друк «первым тисненіем в царствующем великом граде Москве» 1759 року «месяца іаннуаріа». Видання оздоблене не дуже виразними, погано відтиснутими бароковими заставками, кінцівками й ініціалами, й виконане відмінним від київського шрифтом московського начерку. Вербальне наповнення сторінок подано в лінійних рамках. У бібліографічних джерелах вказано на ілюстрації у вигляді копій гравюр на міді Леонтія Тарасевича²⁴, однак у всіх трьох екземплярах із колекції НБУВ, що відзначаються дуже доброю збереженістю, зображень немає. Загалом для московського видання Патерика вирізано 26 мідеритів, виконаних гравюром Дмитрієм Пастуховим²⁵. Тираж налічував 1 200 примірників, 50 з яких були підносними²⁶. Вірогідно, ілюстрації друкувалися для невеликої його частини (можливо, тільки для підносних екземплярів), тож решта книжок із накладу їх не мали. Надалі в Москві до кінця XVIII ст. пам'ятку не видавали. З огляду на представлення в збірці НБУВ Патерика 1759 р. трьома примірниками у відмінному фізичному стані, тоді як київські друки зберігаються в одному екземплярі, можна обґрунтовано припустити значно більший інтерес читачів саме до київських видань. Відсутність ілюстрацій у стандартному зразку московської едиції суттєво збіднювала цілісне смислове та візуальне сприйняття пам'ятки і звужувала її призначення.

²³ Р. Е. Киселев. Попытка издания Киево-Печерского патерика в Киеве в середине XVIII века // *Федоровские чтения 2007*. Москва 2007, с. 332–336.

²⁴ А. А. Гусева. *Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации*. Москва 2010, с. 279 (№ 974).

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

Після виходу в Москві 1759 р. Патерика його републікували в Києві впродовж XVIII ст., згідно з бібліографічними джерелами, щонайменше вісім разів (починаючи з 1760 р.). Усі ці видання тотожні за складом, стилістично повторюють попередні київські, а не московське. Вони ілюстровані гравюрами з раніших печерських едицій разом із близькими до них копіями в якісно гіршому виконанні. Зокрема, з мідеритів різця Тарасевича виготовлено копії на дереві. Схожість видань між собою і з попередніми, насамперед із грудневим 1702 р., спричинила навіть плутанину в атрибуції. Наприклад, примірник 1791 р. без титулу та вихідних відомостей (шифр «Кир. 4675п») у фонді відділу стародруків НБУВ описаний як груднева публікація 1702 р.

Київські перевидання XVIII ст. мали й деякі відмінності функціонального характеру, що стосувалися зменшення шрифтів для набору основного тексту. Так, у друках 1661–1702 рр. він набраний доволі великим шрифтом, що дозволяв умістити на сторінці лише 27 рядків, у книгах із 1760-х рр. цих рядків уже 32, а 1777 р. – 40. Натомість шрифт покажчика збільшено у зворотній динаміці. Примірники 1796 р. і пізніші виготовлено на синьому папері – типове для кириличних стародруків явище. У накладах перших десятиліть XIX ст. помітне не тільки збереження цілісного обриса агіографічної пам'ятки, а й певна його архаїзація, що тоді була даниною давничим нормам і отримала своє вираження, серед іншого, у титулі з двох частин, обсяг тексту якого істотно зріс за рахунок обов'язкового перерахування членів імператорської родини. Патериковий текст розміщено в лінійних рамках.

Ретельніше вивчення інформації бібліографічних джерел про публікацію Києво-Печерського патерика в другій половині XVIII ст. примусило нас уважніше простежити послідовність появи його різних видань і порівняти їх між собою. Як уже сказано, перша едиція після майже шістдесятирічної перерви за московським узірцем з'явилася у квітні 1760 р., потім через два роки – у вересні 1762 р., а тоді через шість – у серпні 1768 р. Ці три видання потребують детальнішого порівняльного аналізу примірників, оскільки попередньо фіксуємо використання окремих аркушів ранішого друку в пізніших.

На титульній сторінці Патерика 1760 р. згадано імператрицю Катерину та членів її родини, благословіння «Святейшого правительствующего Синода», а також те, що «книга сія, Патерик Печерскій, от преждепечатанного в 1702 г. исправнѣ с напечатанного въ царствующемъ великомъ градѣ Москвѣ, первымъ тисненіемъ 1759 году [...] Нынѣ в Кіевопечерской Лаврѣ при архимандрите Лукѣ напечатася в лѣто 1760, индикта 8, мѣсяца апрілія». Для титулу використано гравіровану рамку, на звороті вміщено панегіричну гравюру з присвятою Петрові I, на наступному аркуші – вірш

і прозовий текст із присвятами. На титулах видань 1762 та 1768 р., опублікованих «по исправленіи тисненіем вторым» і «третіим», також мовиться про імператрицю та її родину, подається благословення Синоду й додатково вказується, що книжка виходить «В Киево-Печерской лавре в Ставропигии» Священного Синоду при архимандриті Зосимі. Можливо, це додано за наполяганням самого керівного органу Московської Церкви, а можливо, за бажанням лаврських очільників, зосібна щойно названого настоятеля (з вересня 1761 р.) Зосими (Валкевича), наступника Луки (Білоусовича).

Видання 1760, 1762, 1768 рр. мали варіанти, надруковані на кращому папері з відтисками мідеритів Леонтія Тарасевича – їх непослідовно (то під однією, то під двома позиціями) зафіксовано в каталозі Якіма Запаса та Ярослава Ісаєвича²⁷. Жодного такого екземпляра у фонді відділу стародруків НБУВ не виявлено. У цьому науковому довіднику подається і видання 1768 р. з гравірованою фортою роботи Якова Кончаковського²⁸. Окрім того, констатується варіантність примірників 1777 та 1783 рр., але без опису цих відмінностей²⁹. Про розбіжності в оформленні едицій 1791, 1796 та 1799 рр. не зазначено.

У цей час уже формується видавнича оправа Патерика, однак без словесника, тобто її могли використати і для інших великоформатних книг. Вона становить собою дошки в світло-коричневій шкірі з тисненням золотом середників з Христом та Богородицею, орнаментальних наріжників та рамок по периметру, із шкіряними та металевими застібками (див., для прикладу, примірники Кир. 139, Кир. 146).

Лаврські перевидання XIX ст., а це принаймні друки 1803, 1814, 1837, 1843, 1853, 1863, 1869, 1872 рр., виходили подібними до патериків попереднього періоду: з титулом-фортою, присвятами-передмовами, численними ілюстраціями із зображеннями святих та «оглавленієм» на кінці. Вони сприймалися як книги для «душекорисного» читання православних вірян, і не тільки українців, росіян, білорусів, а й значно ширшої аудиторії. Міг дещо змінюватися формат, то збільшуючись, то зменшуючись (так, книжки 1837 та 1872 рр. трохи більші, порівняно з іншими), варіювалися орнаменти гравірованих рамок, ілюстративних заставок, кінцівок та ініціалів, проте це загалом несуттєво позначалося на загальному вигляді книги. У XIX ст. практикували випуски Патерика у видавничих оправах – вони виготовлялися з картону та коричневої шкіри з орнаментальним тисненням. Однак, на противагу архаїзованій або історично сформованій візуальній

²⁷ Я. Запаско, Я. Ісаєвич. *Пам'ятки книжкового мистецтва*, кн. 2, част. 2: 1765–1800, с. 115 (№ 2141), с. 123 (№ 2245); с. 20 (№ 2499).

²⁸ Там само, с. 20 (№ 2499).

²⁹ Там само, с. 36 (№ 2857); с. 49 (№ 3575).

репрезентації книжкової пам'ятки, оправи представляли сучасну церковну стилістику. Такі зразки бачимо в екземплярах Кол. Маслова 113 (1863 р.), Кд. 177 (1872 р.).

У грудневій едиції 1837 р. перед титулом-фортою є аркуш із назвою «Патерикъ Києво-Печерскій», відтиснений червоним у червоній рамці із кількох рядків виливних прикрас. Так само, як і в наступних друках 1843 та 1853 рр., титул складено з двох частин, перша – у гравірованій сюжетній рамці, друга окантована рослинним орнаментом. У всіх цих і в подальших публікаціях текст розташовується в декоративних рамках з виливних прикрас. Для гравюр використано давні дошки, в т. ч. з тріщинами й іншими ушкодженнями.

Оскільки Києво-Печерський патерик лаврського друку з 1661 р. став найпопулярнішою репрезентативною пам'яткою українського книговидання не тільки в найдавніший його період, а, за інерцією, ще й у XIX і на початку XX ст., слід зосередитися й на питанні, яка модель презентації книжки склалася впродовж усіх цих століть. По суті, вона була закладена в 1661 р., а остаточно уконституювалася грудневим виданням 1702 р. з ілюстраціями-мідеритами. Наступні друки тиражувалися вже за усталеним взірцем, певні трансформації стосувалися лише шрифтів, орнаментального оформлення, розміщення тексту, поперемінного використання первісних гравюр на міді чи на дереві Іллі й Леонтія Тарасевича та їхніх різних, значно менш вартісних копій. Не беремо до уваги такі компоненти, як гравірована форта, присвята, фронтиспіс, що не були безпосередньо прив'язані до тексту пам'ятки, а транслювали її призначення (наприклад, в ролі подарунка російському цареві Петру I). Патерик позиціоновано як книгу для масового релігійного читання разом із візуальним сприйняттям або тільки для візуального сприйняття (адже сюжети житійних оповідей про печерських угодників багато хто знав напам'ять). Таким чином, тексти, ілюстрації й навіть віршовані підписи під зображеннями стали обов'язковими елементами цілісної книжково-візуальної пам'ятки, історія публікації якої все ще досліджена недостатньо.